

De natuur van de kust

Foto Beeldbank Rijkswaterstaat

Kustverdediging en natuurbeheer zijn de laatste jaren ingrijpend veranderd. Nieuwe vormen van kustbeheer - waarbij zand juist niet wordt vastgelegd maar mag bewegen - bieden waterveiligheid én de door natuurbeheerders zo gewenste dynamiek. Over deze nieuwe strategieën van kust- en natuurbeheer is veel kennis ontwikkeld. In een kersvers boekwerk presenteert Kennisnetwerk OBN de nieuwste inzichten aan een breder publiek.

“Kustbeheerders zijn vaak nauwelijks op de hoogte van wat er binnen OBN gebeurt. Daarom maakten we dit boek.” Met deze bouté stelling motiveert Evert Jan Lammerts de uitgave van ‘De natuur van de kust – tussen aangroei en afslag’. Het duinboek is de synthese van veel rapporten die OBN al eerder publiceerde. Hij schreef het samen met Anton van Haperen – net als hij voorzitter van OBN-deskundigenteam Duin- en kustlandschap. Andere specialisten uit het deskundigenteam leverden bijdragen. Het boek is bedoeld voor iedereen die beroepsmatig bij kustbeheer betrokken is. Dus natuurbeheerders en beleidsmensen die werken aan kustverdediging en waterveiligheid. Lammerts noemt twee redenen waarom de resultaten van recent OBN-onderzoek nu ook in een beter toegankelijke vorm gepresenteerd worden.

“Ten eerste: er zijn de afgelopen decennia enige zaken veranderd die grote consequenties hebben voor de natuur van de kust. Denk aan het kustbeheer met suppleties, de hoge

stikstofdepositie en het meer actieve reguliere natuurbeheer (met maaien, plaggen en begrazen).

Ten tweede: als OBN-deskundigenteam lieten we de afgelopen zeven jaar veel onderzoek doen op landschapsniveau. Dat is een hele andere insteek dan vóór die tijd; toen lag de focus meer op soort- en habitatniveau. Op basis van dit onderzoek ontwikkelden we nieuwe visies op kustbeheer die best eens naar buiten mogen komen.”

Suppleties als wondermiddel

Sinds 1990 vormen zandsuppleties (het opspuiten van zand voor de kust of op het strand) de kern van het kustbeheer. Op initiatief van OBN zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van zandsuppleties op het kustecosysteem. Het boek gaat hier uitgebreid op in. Lammerts: “Suppleties worden teveel als een wondermiddel gezien. Het idee is: als er maar zand op de kust komt, wordt de kust sterker en krijgen we automatisch veel meer dynamiek. Wij ecologen

hebben het gevoel dat je bij suppleties wel moet oppassen. Want uit onderzoek blijkt steeds duidelijker dat je bij natuurlijke ecologische ontwikkelingen naast sedimentatie ook erosie nodig hebt. Zonder erosie zouden gespecialiseerde levensgemeenschappen kunnen verdwijnen.” Dat is de boodschap die hij vooral bij beleidsmensen onder de pet wil krijgen. Hij hoopt dat zij stimuleren dat het kustbeheer vaker omschakelt naar een vorm van ecosysteembeheer.

Denk in tijd en ruimte

Ook voor natuurbeheerders heeft Lammerts een boodschap, vooral voor hen die geneigd zijn veel energie steken in het fixeren van bepaalde successiestadia. “Bedenk hoe het zit met de dimensies ‘tijd’ en ‘ruimte’, voordat je ingrijpt om soorten of levensgemeenschappen in stand te houden. Vraag je af wat er gebeurt als je niets doet. En realiseer je dat langs de kust en in de duinen bijzondere levensgemeenschappen vaak betrekkelijk snel verdwijnen, om vervolgens op een andere plek weer op te duiken. Stimuleren van nieuwvorming is in zulke omstandigheden vaak succesvoller en efficiënter dan met intensief beheer proberen vast te houden aan wat je hebt. Dus stimuleer de vorming van orchideeënrijke duinvalleien op groene stranden of in uitstuwende duincomplexen in plaats van dat je steeds maar weer plagt en maait. Dit vraagt een hele andere benade-

Aandacht voor communicatie

OBN maakt dit jaar veel werk van communicatie. Dat heeft u wellicht al gemerkt, bijvoorbeeld bij het jubileumsymposium en de uitgave van het prachtige jubileummagazine. In deze nieuwsbrief presenteren we nog meer nieuwe communicatie-uitingen. Allemaal bedoeld om OBN-kennis nóg beter en bij meer mensen over te brengen. Want kennisontwikkeling is belangrijk. Maar alleen kennis die doorstroomt, en landt bij opzichters, boswachters en beleidsmedewerkers, leidt tot structureel herstel van natuurkwaliteit. Niet voor niets is kennisverspreiding na kennisontwikkeling de hoofddoelstelling van OBN.

ring. Als je een kusttraject bekijkt, bedenken dan eerst welke spontane processen zich op die plek in tijd en ruimte kunnen afspelen. Bedenk vervolgens met welke strategie je hier het beste op in kunt spelen om de gewenste natuurkwaliteit te ontwikkelen.”

Optimistisch

Ondanks alle bedreigingen is het boek optimistisch over de kansen voor natuur - als de juiste strategieën maar worden toegepast. Lammerts brengt in herinnering dat op veel plekken duingebieden al eeuwenlang intensief worden gebruikt. “De duinen op de Waddeneilanden werden twee-driehonderd jaar geleden heel wat intensiever gebruikt dan nu: er werd helm gestoken voor dakbedekking en plaggen voor brandstof; mensen kweekten konijnen voor hun pels, weidden hun huisvee, noem maar op. De gronden werden uitgemergeld. Er zijn daardoor verstuvingsperiodes geweest – niet door natuurlijke oorzaken maar menselijke overbenutting. Hetzelfde zie je in de duinen op het vasteland.”

Hij heeft geleerd dat aan de Nederlandse kust de basis van de natuurlijke processen overall wel aanwezig is, maar dat de mens, afhankelijk van plaats en moment, het gebied anders gebruikt. “Zeg dus niet te snel dat het huidige menselijke gebruik fout is en dat het in vroegere eeuwen altijd beter was”, is zijn conclusie. Al geeft hij toe dat tegenwoordig delen van de Nederlandse duingebieden wel erg sterk vastgelegd zijn. Wat hij op dit moment wel zeer nadelig noemt is de hoge stikstofdepositie. “Maar zelfs dit betekent niet dat je niets meer kunt.” [HvdB]

De VBNE heeft het prachtig vormgegeven en met vele functionele illustraties en foto's gevulde boek verspreid onder de duin- en kustbeheerders in het kennisnetwerk. Het is te koop via de webshop van uitgeverij Natuurmedia.nl (prijs € 19,45 – na 15 januari 2015 € 24,45)

Voor meer informatie: info@vbne.nl

Help de tapuit

De tapuit heeft het erg moeilijk in ons land. Gelukkig hebben terreinbeheerders een sleutel in handen om de laatste broedpopulaties te helpen. Het gaat niet om eng soortenbeheer, wel om het terugbrengen van een biotoop waarvan veel planten en dieren profiteren. De tapuit bracht Vogelbescherming en OBN bij elkaar; het leidde tot een mooie brochure.

“Het gaat niet alleen om de tapuit!”, benadrukt Anne Voorbergen, van Vogelbescherming Nederland, nog maar eens. Ze vertelt enthousiast over de ‘themadag tapuit’ die ze een jaar geleden organiseerde. “Ruim vijftig beheerders, onderzoekers en beleidsmakers kwamen in Castricum bij elkaar om kennis uit te wisselen. Om te luisteren naar de zeven sprekers en te discussiëren over wat we moeten doen om de tapuit in Nederland te redden. Want de landelijke populatie is hard achteruitgegaan: we hebben nog slechts 250 broedparen. In de jaren zeventig van de vorige eeuw waren dat er nog enkele duizenden...” Terreinbeheerders kunnen zeker wat doen. Dat bleek bijvoorbeeld uit de resultaten die onderzoekers van Sovon en Stichting Bargerveen presenteerden op de themadag. Zij deden in opdracht van Vogelbescherming, OBN en Landschap Noord-Holland onderzoek naar de achteruitgang van de tapuit, in de duinen van Noord-Holland en in het laatste binnenlandse bolwerk van de tapuit, het Aekingerzand (Drents-Friese Wold). Het habitat moet worden hersteld, was hun conclusie. Het ideale tapuitenlandschap bestaat uit een combinatie van gevarieerde korte vegetaties en open zandige plekken én konijnenholen. Op korte termijn vereist dat maatregelen als kleinschalig plaggen, chopperen en begrazing. Op langere termijn is het nodig dat de dynamiek terugkomt in de duinen.

Graasexperiment op Terschelling

Het waren vooral de resultaten van het beheerexperiment van Staatsbosbeheerder Freek Zwart die volgens Voorbergen veel indruk maakten. Hij beschreef de proef met gemengde begrazing op Terschelling, waarbij geiten en pony's in wisselende

dichtheid zijn ingezet in sterk vergrast duin om helm en Amerikaanse vogelkers terug te dringen. Op de Landerummerheide keerde de hei weer terug, steeg het aandeel open zand en nam de tapuit spectaculair toe. Dit is de enige plek die Voorbergen kent waar sprake is van een toename van tapuit. Hieruit put zij hoop. En het smaakt naar meer. Vogelbescherming gaat o.a. met Staatsbosbeheer op Vlieland een groot voorbeeldproject starten dat moet leiden tot nog veel meer tapuitenbiotoop.

Brochure Toelucht voor de tapuit

De tapuit bracht Vogelbescherming Nederland en Kennisnetwerk OBN bij elkaar. Er is sprake van gedeelde belangen. Immers de tapuit is in Natura 2000 een landelijke doelsoort (doel: ten minste 2000 broedparen) en het prioritaire habitatype Grijze duinen (*H2130) is belangrijk tapuitenhabitat.

De samenwerking heeft de voor terreinbeheerders zeer leeswaardige brochure ‘Toelucht voor de tapuit – bescherming van een bijzondere trekvogel’ opgeleverd. Hierin kunnen beheerders lezen hoe het met de tapuit is gesteld. En hoe zij de duinbewoner kunnen helpen met verbetering van het leefgebied en het voedselaanbod. Daarmee helpen ze automatisch andere karakteristieke bewoners van het tapuitenlandschap, zoals grote parelmoervlinder, zandhagedis en blauwvleugelsprinkhaan. En dan hebben we het nog niet over de vele licht en warmte minnende planten van het open duin, zoals duinviooltje en duinroos. [HvdB]

De brochure is gratis te bestellen via: info@vogelbescherming.nl of info@vbne.nl

Foto Anne Voorbergen

illustratie Gieb van Enckevort

- Kies voor jonge óf voor oude heide;
- Ontwikkel geleidelijke overgangen naar bos;
- Open het heidelandschap;
- Geef gele bloemen de ruimte;
- Koppel voedselarme en voedselrijke delen;
- Benut medegebruik;
- Begraas in gradiënten.

Naast de toegankelijke teksten en de heldere vormgeving dragen ook de fraaie en informatieve foto's en fotobijschriften sterk bij aan de informatieoverdracht. Bijzonder inzichtelijk en functioneel is de grote tekening van het heidelandschap in vogelperspectief in het hart van de brochure. Het maakt direct duidelijk op welke plekken en overgangen goede kansen liggen voor natuurherstel. [HvdB]

Voor meer informatie: j.vogels@science.ru.nl

De brochure van 24 pagina's kan worden gedownload vanaf natuurkennis.nl (zie onder nieuws) en is kosteloos te bestellen via info@vbne.nl

De heide bestaat niet

Met deze prikkelende kop vallen de auteurs van de OBN-brochure 'Heidelandschap in ontwikkeling' met de deur in huis. Zij bedoelen: 'heide' is een verzamelnaam. Het staat voor een waaier aan onontgonnen woeste gronden. De terreinen hebben vooral met elkaar gemeen dat er geen of nauwelijks bomen groeien. Overigens is de variatie aan vegetatietypen groter dan de meeste mensen denken. Het statische beeld van de voedselarme uniforme paarse hei, zoals we dat vroeger op school bij aardrijkskunde leerden, moeten we vergeten.

Onderzoekers Marijn Nijssen en Joost Vogels van Stichting Bargerveen schreven samen met andere heidedeskundigen uit het OBN-kennisnetwerk een prettig verteerbare brochure over de essentie van het beheer van droge heidelandschappen. Dit was nodig omdat er de afgelopen tien – vijftien jaar veel nieuwe kennis en inzichten zijn ontwikkeld. Vogels: "Beheerders zullen niet snel al de onderzoeksrapporten doorspitten. Wij hebben de kennis voor hen samengevat, verbonden en in een ruimtelijke landschappelijke context geplaatst. Wij denken dat deze vorm het de praktisch ingestelde beheerder gemakkelijker maakt om te begrijpen waar het in het heidelandschap om gaat en hoe hij hier met beheermaatregelen op kan inspelen."

Gevarieerd dynamisch landschap

Het traditionele beeld van het nutriëntarme heidelandschap - dat de beheerder met maatregelen zo schraal mogelijk moet houden - is te simpel. Denk groot; zie je terrein als een gevarieerd dynamisch landschap in plaats van een 'bevoren' door heideplanten gedomineerde vegetatie. Dat is hoofdboodschap van de brochure aan de beheerders zegt Vogels. "We weten dat er subtiele verschillen zijn in bodemvruchtbaarheid en buffercapaciteit. Als je goed kijkt kan je dat in het landschap zien. Als je die subtiele verschillen kent en herkent, weet je ook waar je effectief maatregelen kunt nemen om die

gradiënten zo goed mogelijk te kunnen behouden." En juist hier is winst te halen voor de sterk teruggelopen biodiversiteit. Vogel brengt in herinnering dat het droge heidelandschap al jaren negatief scoort in allerlei beleidsevaluaties. "Dat heeft geleid tot veel onderzoek. Het is dus logisch dat we aan de resultaten van dat onderzoek veel aandacht besteden. We proberen deze kennis bij zoveel mogelijk beheerders over te brengen. Dat doen we met veldwerkplaatsen en nu ook met deze brochure, en de poster die de kansen voor het heidelandschap in beeld samenvat."

Brochure

In de brochure staan de auteurs uitgebreid stil bij welke informatie nodig is om de potenties van het terrein goed in te kunnen schatten. Dat gaat zowel om wat zij noemen 'zichtbare lagen' (soorten, reliëf) als 'onzichtbare lagen' (bodem, grondwater) en de gebruiks- en beheerhistorie. Vervolgens presenteren zij in begrijpelijke taal een achttal nieuwe inzichten. De literatuurverwijzingen maken het geïnteresseerden gemakkelijk verder te lezen in de oorspronkelijke publicaties.

Gevoed met deze nieuwe kennis wordt de beheerder aan de hand van zeven kansen (of tips) gestimuleerd in zijn eigen terrein kansen te onderscheiden en het droge heidelandschap verder te ontwikkelen.

Vlak na het afronden van de brochure en de bijbehorende poster bereikte ons het droevige bericht dat Gieb van Enckevort, de illustrator van de prachtige en beeldbepalende illustratie van het heidelandschap in vogelperspectief, is overleden.

Nieuwe websites OBN

De OBN website Natuurkennis.nl wordt compleet vernieuwd. Dit moet leiden tot een meer aantrekkelijke presentatie én een betere doorzoekbaarheid van de beschikbare kennis. Bovendien worden alle teksten geactualiseerd. De OBN-kennis krijgt ook een plek op de website van de provincies (www.portaalnatuurlandschap.nl). Het zal te vinden zijn onder de beheertypen van de SNL-index. Ook OBN Veldwerkplaatsen krijgt een nieuwe website. Deze zal komend voorjaar gereed zijn.

Website begrazing

Alterra beheert een website over begrazing (www.synbiosys.alterra.nl/begrazing/). Deze website ontsluit veel kennis over begrazing van natuurterreinen, en is waardevol voor beheerders, beleidsmakers, studenten en andere geïnteresseerden. Begrazing is nog steeds zeer actueel, echter de website heeft last van achterstallig onderhoud. OBN heeft het plan opgevat de site te actualiseren. Hiertoe zal de website worden aangevuld met kennis uit OBN-onderzoeken. Na deze update zal het thema begrazing een plek krijgen op de nieuwe OBN-website.

Nieuwe digitale Vennensleutel online

Rond de kerst gaat de vernieuwde digitale Vennensleutel online. Het is het meest innovatieve communicatiemiddel dat OBN inzet om kennis op maat bij de gebruiker te brengen. Met de sleutel kan de beheerder een specifiek ven analyseren. De sleutel geeft daarnaast toegang tot veel andere relevante informatie over beheer van vennen. Het is een experiment, als het aanslaat volgen mogelijk ook andere terreintypen.

Onderzoeker Emiel Brouwer (B-WARE) legt uit waar de sleutel toe leidt. Het moet de beheerder vooral inzicht geven in de ecologie en het functioneren van zijn ven. Brouwer benadrukt dat de nieuwste versie van de vennensleutel sterk afwijkt van de eerste digitale sleutel die zo'n tien jaar geleden ontwikkeld is. "Hein van Kleef (Stichting Bargeveen), technisch bouwer Andy Wilbers (AW64) en ik hebben het nu heel anders aangepakt. Deze sleutel werkt niet meer met een starre dichotome beslisboom, die leidt tot standaardetiketten en tot standaardoplossingen. Want de werkelijkheid ligt altijd genuanceerder. We hebben ervoor gekozen de recepten los te laten en de gebruiker vooral inzicht te geven in wat er allemaal kan spelen in het terrein, hoe het ven in elkaar zit en wat voor type het is. Vervolgens krijgt de beheerder een aantal bouwstenen aangereikt om zelf het bijpassend beheer te formuleren."

Maatwerk

De gebruiker van de sleutel kan op verschillende manieren instappen en ook weer uitstappen, afhankelijk van wat hij wil weten. Hij hoeft geen vaste route te volgen. Hij kan beginnen met een brede analyse van zijn ven, of instappen bij het type ven - als hij dat al weet, of direct starten vanuit een concreet probleem, bijvoorbeeld verzuring. Dáár kan hij vervolgens effectieve maatregelen bij zoeken. Gewoon informatie opzoeken over een bepaald aspect kan ook. Kortom, met deze sleutel kan de gebruiker intuïtief zoeken - ongeacht of het een praktisch ingestelde beheerder is of een nieuwsgierige student.

Brouwer somt nog veel meer verbeteringen op van de nieuwe web-applicatie, die behalve via computer ook met tablet en smartphone te gebruiken is. "Mensen kunnen dus ook buiten en in het veld informatie raadplegen en data invoeren." Kenmerkend noemt hij de flexibiliteit en het gebruiksgemak - zowel voor de gebruikers als voor de specialisten die de sleutel onderhouden (zoals hijzelf). Is de nieuwe vennensleutel niet gewoon een digitale ecologisch adviseur, merkt de verslaggever op na zijn enthousiaste verhaal? "Daar komt het wel op neer," lacht de ecooloog.

Grote bult kennis

Op het moment van dit vraaggesprek is het voor Brouwer en de andere ontwikkelaars een spannende tijd: ze staan op het punt om hun creatie voor te leggen aan een groep testgebruikers - mensen uit het beheer en onderwijs. Hij haalt herinneringen op over de ontwikkeling van de eerste digitale vennensleutel. Dat was de opvolger van een door Alterra ontwikkelde papieren vennensleutel (die beheerders nauwelijks raadpleegden). "Er lag toen al een format voor een digitale sleutel, dat Hein en ik ingevuld hebben voor vennen, omdat van dat terreintype veel milieufactoren bekend waren. Het was echt pionieren. We hadden toen het idee dat dit een goed middel zou kunnen zijn om de grote bult kennis die er bij OBN ligt beter te ontsluiten." De verwachting was dat beheerders de digitale sleutel massaal zouden gaan gebruiken, en dat we veel feedback zouden krijgen. De werkelijkheid bleek anders, zegt Brouwer: "We hebben nog nooit één reactie gehad." Hij lacht als een boer met kiespijn. "We weten dat de kennisbehoefte er is, want de Kenniswebsite van OBN wordt veel gebruikt. Maar de stap om de sleutel te gebruiken was blijkbaar net te groot."

Waarom zou deze nieuwe versie wél aanslaan? Brouwer: "Tja, we zijn als makers wel een beetje proefkonijn. Maar we hebben dit keer met de coördinatoren van OBN beter over de opzet nagedacht. Ook hebben we een rondje gemaakt langs beheerders van vennen met de vraag: wat vind je van de oude sleutel en wat verwacht je van een nieuwe sleutel. De reacties hebben geleid tot belangrijke aanpassingen."

En er is veel veranderd ten opzichte van de vorige versie. De nieuwe sleutel voor vennen is nu zowel determinatietabel als Wikipedia - maar dan wel met OBN-kennis.

Ook nieuwsgierig geworden? De nieuwe digitale vennensleutel staat voor het eind van het jaar online, op Natuurkennis.nl [HvdB].

Voor meer informatie: info@b-ware.eu

Nieuwe rapporten

Herstel en ontwikkeling van hardhoutbossen. [OBN194-RI](#)

De veenbasis. Literatuurstudie naar de kenmerken en effecten van ontwatering in relatie tot behoud en herstel van de Nederlandse hoogveenlandschappen. [OBN195-NZ](#)

- Rapporten kunt u gratis bestellen via info@vbne.nl onder vermelding van de rapportcode.
- De OBN-rapporten zijn bovendien als pdf te downloaden van www.natuurkennis.nl Op deze website vindt u daarnaast informatie over de uitvoering van beheermaatregelen in de diverse landschappen.
- Op www.natuurportal.nl vindt u een krachtige zoekmachine om specifiek op natuuronderwerpen te zoeken.

colofon

De OBN-nieuwsbrief is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.

Redactie

Hans van den Bos, Mark Brunsveld, Wim Wiersinga

Redactie-adres

VBNE
Princenhof Park 9, 3972 NG Driebergen
info@vbne.nl

Lay-out

Aukje Gorter

Druk

Senefeleder Misset, Doetinchem

